

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Факультет історії, політології та національної безпеки
Кафедра історії України та археології

СИЛАБУС

вибіркового освітнього компонента

ФОРТЕЦІ ТА ЗАМКИ УКРАЇНИ

підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності **A4 Середня освіта** (за предметними спеціальностями)
предметної спеціальності **A4.03 Середня освіта** (Історія та громадянська
освіта)

освітньо-професійної програми

Середня освіта. Історія та громадянська освіта

Силабус вибіркового освітнього компонента «Фортиці та замки України» підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань **А Освіта** спеціальності **А4 Середня освіта** (за предметними спеціальностями) предметної спеціальності **А4.03 Середня освіта** (Історія та громадянська освіта) освітньо-професійної програми **Середня освіта. Історія та громадянська освіта**

Розробник: Сергій Панишко, кандидат історичних наук, доцент.

Погоджено
Гарант освітньо-професійної програми доц. Хлібовська Г. М.

Силабус освітнього компонента затверджено на засіданні кафедри історії України та археології

Протокол № 2 від 17 серпня 2025 р.

Завідувач кафедри:

проф. Ленартович О.Ю.

I. Опис освітнього компонента

Денна форма здобуття освіти

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-професійна програма, освітній рівень	Характеристика освітнього компонента
Денна (очна) форма здобуття освіти	Галузь знань: А Освіта спеціальності А4 Середня освіта (за предметними спеціальностями) Предметна спеціальність: А4.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта) Освітньо-професійна програми: Середня освіта. Історія та громадянська освіта бакалавр	Вибірковий
Кількість годин/кредитів 150/5		Рік навчання 2
		Семестр__3-ий__
		Лекції 10 год.
		Практичні (семінарські) 20 год.
ІНДЗ: немає		Самостійна робота 110 год.
		Консультації 10 год.
		Форма контролю: залік
Мова навчання		українська

Заочна форма здобуття освіти

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-професійна програма, освітній рівень	Характеристика освітнього компонента
Заочна форма здобуття освіти	Галузь знань: А Освіта спеціальності А4 Середня освіта (за предметними спеціальностями) Предметна спеціальність: А4.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта) Освітньо-професійна програми: Середня освіта. Історія та громадянська освіта бакалавр	Вибірковий
Кількість годин/кредитів 150/5		Рік навчання 2
		Семестр 3-ий__
		Лекції 4 год.
		Практичні (семінарські) 6 год.
ІНДЗ: немає		Самостійна робота 122 год.
		Консультації 18 год.
		Форма контролю: залік
Мова навчання		українська

II. Інформація про викладача

Панишко Сергій Дмитрович.

Науковий ступінь кандидат історичних наук
Вчене звання доцент.

Посада доцент кафедри Історії України та археології.

Контактна інформація 067-456-2364,

panishko63@gmail.com **Дні занять** за розкладом:

<http://194.44.187.20/cgi-bin/timetable.cgi?n=700>

III. Опис освітнього компонента

1. Анотація освітнього компонента

Освітній компонент «Фортеці та замки України» присвячений вивченню еволюції оборонних укріплень на території України, які об'єктивно відображають закономірності розвитку європейської та світової фортифікації. В усі часи укріплені пункти були зосередженням найбільш важливих та показових історичних процесів та явищ. Окрім цього вони виступали як сакральні об'єкти. У наш час фортеці та замки є важливим джерелом у вивченні історії України, а також атрактивними екскурсійними об'єктами.

2. Мета і завдання освітнього компонента

Мета.

Освітній компонент має на меті сформувати у здобувачів вищої освіти розуміння процесу розвитку фортифікаційного мистецтва на території України впродовж останніх 6 тисяч років. У відповідності до цього розглядатимуться специфічні аспекти історії повсякдення, військового мистецтва, архітектури, історичного ландшафтознавства.

Вивчення цього освітнього компонента формує у здобувача вищої освіти розуміння еволюції оборонних укріплень, як органічної складової загальноісторичного поступу. При цьому, фортеці і замки України розглядаються не тільки під кутом зору розвитку фортифікаційного мистецтва, але і у зв'язку з економіко-соціальною та суспільно-політичною історією. Здобувачі розширять знання з історії повсякдення, військового мистецтва, архітектури, історичного ландшафтознавства.

Завдання.

- показати місце української фортифікації у світовому процесі розвитку оборонного мистецтва;
- з'ясувати роль війни як чинника всесвітньої історії;
- розглянути найдавніші оборонні укріплення на території України;
- проаналізувати оборонне будівництво давньоруського часу;
- показати оборонну роль середньовічних замків;
- розглянути бастионні укріплення на території України;
- з'ясувати рівень розвитку фортифікацій новітнього часу.

3. Soft skills:

- комунікативна навичка, участь в групових обговореннях та дискусіях;

- вивчення причинно-наслідкових зв'язків;
- міжкультурна компетентність, розуміння та толерантне ставлення до різних культур та способів ведення війни;
- креативність та уява – творче осмислення причин, ходу та наслідків змін оборонного будівництва;
- формування розуміння необхідності дотримання правил і змчок ведення війни;
- розвиток стратегічного і тактичного військового мислення;
- формування дослідницького інтересу.

IV. Структура освітнього компоненту.

Денна форма здобуття освіти

Назви тем	Усього	Лек.	Практ.	Сам. роб.	Конс.	Форма контролю/ Бали
Тема 1. Розвиток світової фортифікації	14	2	2	10		ОВС, ДС 10 балів
Тема 2. Найдавніші укріплення	14	2	2	10		ОВС, ДС 10 балів
Тема 3. Слов'яно-руські укріплення	14		2	10	2	ОВС*, ДС* 10 балів
Тема 4. Середньовічні замки та фортеці	14	2	2	10		ОВС, ДС 10 балів
Тема 5. Bastionні укріплення	14	2	2	10		ОВС, ДС 10 балів
Тема 6. Укріплення Північного Причорномор'я та Криму середньовічного періоду.	14		2	10	2	ОВС, ДС 10 балів
Тема 7. Фортифікації нового часу	14		2	10	2	ОВС, ДС 10 балів
Тема 8. Новітні фортифікації	14	2	2	10		ОВС, ДС 10 балів
Тема 9. Історія волинської фортифікації	24		2	20	2	ОВС, ДС 10 балів
Тема 10. Російсько-українська війна і сучасна фортифікація	14		2	10	2	ОВС, ДС 10 балів
Всього годин/ Балів	150	10	20	110	10	100

Методи контролю*: ОВС – оцінка виступу студента, ДС – дискусія

Заочна форма здобуття освіти

Назви тем	Усього	Лек.	Практ.	Сам. роб.	Конс.	Форма контролю/ Бали
-----------	--------	------	--------	-----------	-------	-------------------------

Тема 1. Розвиток світової фортифікації	14	2		12		
Тема 2. Найдавніші укріплення	14			12	2	
Тема 3. Слов'яно-руські укріплення	14			12	2	
Тема 4. Середньовічні замки та фортеці	16	2		12	2	
Тема 5. Bastionні укріплення	16		2	12	2	ОВС, ДС 30 балів
Тема 6. Укріплення Північного Причорномор'я та Криму середньовічного періоду.	14			12	2	
Тема 7. Фортифікації нового часу	14			12	2	
Тема 8. Новітні фортифікації	16		2	12	2	ОВС, ДС 40 балів
Тема 9. Історія волинської фортифікації	16		2	14	2	ОВС, ДС 30 балів
Тема 10. Російсько-українська війна і сучасна фортифікація	14			12	2	
Всього годин/ Балів	150	4	6	122	18	100

Методи контролю*: ОВС – оцінка виступу студента, ДС – дискусія

V. Завдання для самостійного опрацювання

Самостійна робота передбачає опрацювання теоретичних основ лекційного матеріалу по кожній темі та навчальної літератури з переліку рекомендованої викладачем літератури відповідно до структури освітнього компоненту. Загалом, на самостійну роботу виділено 110 години на денній формі здобуття освіти і 122 на заочній.

VI. Політика оцінювання

Оцінювання відбувається згідно [Положення про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів вищої освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки від 26.06.2025 р.](#)

Під час вивчення ОК передбачена можливість визнання отриманої здобувачем освіти неформальної освіти згідно [Положення про визнання результатів навчання, отриманих у формальній, неформальній та/або інформальній освіті у Волинському національному університеті імені Лесі Українки від 29.08.2024 р.](#)

Процес вивчення освітнього компонента здійснюється за умов дотримання здобувачами освіти та викладачем [Кодексу академічної доброчесності Волинського національного університету імені Лесі Українки від 25.05.2023 р.](#)

Списування під час заліку заборонені (в т. ч. із використанням мобільних пристроїв).

Запропонований освітній компонент оцінюється за накопичувальною системою. Максимальний бал, який може отримати здобувач освіти, складає 100 балів.

На денній формі навчання за роботу на практичних заняттях (10 балів за роботу на

десяти заняттях). На заочній формі навчання на кожному з трьох практичних занятті студент може набрати відповідно, 30, 40 і 30 балів.

Сума отриманих балів може бути зарахована як підсумковий бал за згодою здобувача освіти. В разі незгоди його бали анулюються. У такому випадку атестація здійснюється в усній формі у вигляді заліку.

Освітній компонент зараховується здобувачеві, якщо він успішно виконав всі види навчальної роботи, передбачені силабусом. Перескладання будь-яких видів робіт, передбачених силабусом освітнього компонента, з метою підвищення підсумкової модульної оцінки не дозволяється. Кінцевий термін ліквідації заборгованості з модульного контролю обмежується початком заліково-екзаменаційної сесії.

VII. Підсумковий контроль

Формою підсумкового контролю є залік. Залік проводиться в усній формі.

Повторне складання заліку допускається не більше як два рази: один раз – викладачеві, другий – комісії, яку створює декан факультету.

Терміни проведення підсумкового семестрового контролю встановлюються графіком освітнього процесу.

Перелік питань для підготовки до заліку

1. Основні поняття оборонного будівництва.
2. Дослідники історії фортифікацій.
3. Природні чинники у оборонному будівництві.
4. Розвиток озброєння та його вплив на фортифікації.
5. Розвиток військового мистецтва.
6. Укріплення енеолітичного періоду.
7. Більське городище у скіфський час.
8. Трахтемирівське городище.
9. Немирівське городище.
10. Античні фортифікації у Північному Причорномор'ї та Криму.
11. Городища зарубинецької культури.
12. Укріплені комплекси кельтів та готів.
13. Вивчення слов'яно-руських городищ, дослідники, їх праці та концепції.
14. Роботи П.О. Раппопорта.
15. Дослідження М.П. Кучери.
16. Фортифікації Києва X–XIII ст.
17. Малі міста Русі.
18. Специфіка городищ-сховищ та феодальних садиб.
19. Змієві вали Середнього Подніпров'я.
20. Державні замки на території України.
21. Приватновласницькі замки.
22. Укріплені монастирські комплекси.
23. «Стара» фортеця у Кам'янці-Подільському.
24. Поширення бастионних укріплень.
25. Гетьманські ставки.
26. Старопечерська фортеця Києва.
27. Оборонні лінії на кордоні зі степом.
28. Візантійські фортеці.
29. Укріплення князівства Феодоро.
30. Печерні міста Криму.
31. Генуезькі колонії.
32. Турецькі фортеці.
33. Розбудова Київської фортеці у XIX ст.

34. Берегові батареї Севастополя та Березані.
35. Укріплення західного кордону Російської імперії у кінці XIX ст.
36. Тараканівський форт.
37. «Лінія Сталіна» та «Лінія Молотова» на території України.
38. Київський укріпрайон.
39. Оборонні споруди Сарненського укріпрайону періоду II Речі Посполитої.
40. «Лінія Арпада».

Шкала оцінювання знань студентів

Оцінка в балах	Лінгвістична оцінка
90–100	Зараховано
82–89	
75–81	
67–74	
60–66	
1–59	Незараховано (необхідне перескладання)

VII. Рекомендована література

1. Болсуновський Л.І. Воєнна історія. Навчальний посібник : [у 2-х ч.] / Л.І. Болсуновський. Частина I. Одеса, 2012. 348 с.
2. Варга С. Мукачівський замок Паланок. Ужгород, 2002.
3. Івченко А. С., Пархоменко О. А. Україна. Фортеці, замки, палаци... К., Картографія, 2009.
4. Каднічанський Д. А., Завадовський Т. Б. Замковий туризм. Курс лекцій. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2017.
5. Кучера М. П. Слов'яно-руські городища VIII–XIII ст. між Саном і Сіверським Дінцем. К., 1999.
6. Мацюк О. Замки і фортеці Західної України. Історичні мандрівки. 2-ге вид., випр. і доп. Львів : «Центр Європи», 2009. 200 с.
7. Панишко С. Д. Історичне краєзнавство Волині [Текст]: навч. посіб. для здобувачів закладів загальної середньої, фахової передвищої та вищої освіти. Луцьк : Вежа-Друк, 2025. 136 с.
8. Прибега Л. В. Замки та фортеці. Київ : «Мистецтво», 2007. 352 с.
9. Пустиннікова І. С. Середньовічні замки Європи. Ілюстрована енциклопедія. Харків : «Мікко-Сервіс», 2010. 160 с.
10. Сицинський Ю. Й. Оборонні замки Західного Поділля XIV–XVII ст. (Історично-археологічні нариси). / Упорядник С.В. Трубчанінов та ін. Кам'янець-Подільський : Центр поділлязнавства, 1994. 96 с.
11. Фортифікаційне обладнання позицій, опорних пунктів та районів механізованих підрозділів : навч. посіб. / В. В. Пугач та ін. Харків : ВІОІ НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2021. 68 с.
12. Murray, Nicholas. "The Development of Fortifications", The Encyclopedia of War, Gordon Martel (ed.). WileyBlackwell, 2011.
13. Panishko Sergey Hillforts: The Traditions of «Mottes» in the Territory of the Volyn Land in the Lithuanian Period Archtjlogia Lituana, 2018, vol. 19, pp. 183–193.

Інтернет-ресурси.

1. Архітектурні та природні пам'ятки України: Замки та фортеці.
2. URL: <http://ukraine.kingdom.kiev.ua/reestr/castles.php>
3. Замки та фортеці України URL: https://ozi.pp.ua/zamky-fortetsiukrajiny_5600
4. Замки та храми України URL: <https://castles.com.ua/index.htm>
5. Українська військова історія - <http://www.ucrainarma.org/>